

INFLACIJA IZ TEORIJSKE I EMPIRIJSKE PERSPEKTIVE - HIPERINFLACIJA U REPUBLICI HRVATSKOJ

Plišo, Ivana

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Economics in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:145:984651>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-19**

Repository / Repozitorij:

[EFOS REPOSITORY - Repository of the Faculty of Economics in Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Ekonomski fakultet u Osijeku

Preddiplomski studij Financijski menadžment

Ivana Plišo

**INFLACIJA IZ TEORIJSKE I EMPIRIJSKE PERSPEKTIVE –
HIPERINFLACIJA U REPUBLICI HRVATSKOJ**

Završni rad

Osijek, 2022.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Ekonomski fakultet u Osijeku
Preddiplomski studij Financijski menadžment

Ivana Plišo

**INFLACIJA IZ TEORIJSKE I EMPIRIJSKE PERSPEKTIVE –
HIPERINFLACIJA U REPUBLICI HRVATSKOJ**

Završni rad

Kolegij: Makroekonomija

JMBAG: 1311029938

e-mail: ipliso@efos.hr

Mentor: prof. dr. sc. Đula Borozan

Osijek, 2022.

Josip Juraj Strossmayer University of Osijek
Faculty of Economics in Osijek
Undergraduate Study Financial Management

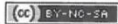
Ivana Plišo

**INFLATION FROM A THEORETICAL AND EMPIRICAL
PERSPECTIVE - HYPERINFLATION IN THE REPUBLIC OF
CROATIA**

Final paper

Osijek, 2022.

IZJAVA
O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI,
PRAVU PRIJENOSA INTELKTUALNOG VLASNIŠTVA,
SUGLASNOSTI ZA OBJAVU U INSTITUCIJSKIM REPOZITORIJIMA
I ISTOVJETNOSTI DIGITALNE I TISKANE VERZIJE RADA

1. Kojom izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je završni (navesti vrstu rada: završni / diplomski / specijalistički / doktorski) rad isključivo rezultat osobnoga rada koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu. Potvrđujem poštivanje nepovredivosti autorstva te točno citiranje radova drugih autora i referiranje na njih.
2. Kojom izjavljujem da je Ekonomski fakultet u Osijeku, bez naknade u vremenski i teritorijalno neograničenom opsegu, nositelj svih prava intelektualnoga vlasništva u odnosu na navedeni rad pod licencom *Creative Commons Imenovanje – Nekomercijalno – Dijeli pod istim uvjetima 3.0 Hrvatska*.
3. Kojom izjavljujem da sam suglasan/suglasna da se trajno pohrani i objavi moj rad u institucijskom digitalnom repozitoriju Ekonomskoga fakulteta u Osijeku, repozitoriju Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku te javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15).
4. izjavljujem da sam autor/autorica predanog rada i da je sadržaj predane elektroničke datoteke u potpunosti istovjetan sa dovršenom tiskanom verzijom rada predanom u svrhu obrane istog.

Ime i prezime studenta/studentice: Ivana Plišo

JMBAG: 1311029938

OIB: 55539941540

e-mail za kontakt: ivanapliiso222@gmail.com

Naziv studija: Preddiplomski studij Financijski menadžment

Naslov rada: Završni rad

Mentor/mentorica diplomskog rada: prof.dr.sc. Đula Borozan

U Osijeku, 16.9.2022. godine

Potpis Ivana Plišo

SAŽETAK

U tržišnom gospodarstvu cijene roba i usluga se mijenjaju. Neke cijene rastu, druge padaju. Inflacija je opći rast razine cijena, a ne rast cijena pojedinih proizvoda. Zbog inflacije se smanjuje vrijednost novca. Neke su promjene cijena važnije od drugih. Pri izračunu prosječnog poskupljenja veći ponder imaju cijene proizvoda na koje potrošači troše više, poput struje, a manji ponder cijenama proizvoda na koje troše manje, poput šećera ili poštanskih markica.

Predmet istraživanja ovog završnog rada je inflacija sagledana iz teorijske i empirijske perspektive, s naglaskom na hiperinflaciju u Hrvatskoj. Cilj je završnog rada identificirati odrednice inflacije te analizirati situaciju hiperinflacije u Hrvatskoj. Inflacija se može podijeliti na različite načine, ali s obzirom na navedeni cilj rada, važna je podjela prema intenzitetu.

Hiperinflacija dovodi do teških poremećaja u gospodarstvu. Poremećaje je izazvala i hiperinflacija u Hrvatskoj koja se dogodila 1993. godine. Ista je uspješno i brzo suzbijena u sklopu Stabilizacijskog programa, tako da je već sljedeće godine Hrvatska bila suočena s deflacijom. Međutim, kako bi bile stvorene pretpostavke za dugoročno snažan ekonomski rast i razvoj Hrvatske, nužna je bila cjelokupna rekonstrukcija njezine ekonomije.

Ključne riječi: inflacija, hiperinflacija, stabilizacijska antiinflacijska politika, Republika Hrvatska

ABSTRACT

In a market economy, the prices of goods and services change. Some prices rise, others fall. Inflation is a general increase in the price level, not an increase in the prices of individual products. Due to inflation, the value of money decreases. Some price changes are more important than others. When calculating the average price increase, the prices of products on which consumers spend more, such as electricity, have a greater weight, and the prices of products on which they spend less, such as sugar or postage stamps, have a lower weight.

The subject of this final thesis is inflation seen from a theoretical and empirical perspective, with an emphasis on hyperinflation in Croatia. The aim of the final paper is to identify the determinants of inflation and to analyze the hyperinflation situation in Croatia. Inflation can be divided in different ways, but considering the stated objective of the work, it is important to divide it according to intensity.

Hyperinflation leads to severe disruptions in the economy. Disruptions were also caused by hyperinflation in Croatia in 1993. It was successfully and quickly suppressed as part of the Stabilization Program, so that the very next year Croatia was faced with deflation. However, in order to create the conditions for long-term strong economic growth and development of Croatia, the entire reconstruction of its economy was necessary.

Keywords: inflation, hyperinflation, stabilization anti-inflation policy, Republic of Croatia

Sadržaj

1. UVOD	1
2. METODOLOGIJA	2
3. POLAZNA ODREĐENJA.....	3
3.1. Inflacija.....	3
3.2. Mjerenje inflacije	5
3.3. Vrste inflacije	8
3.3.1. Kategorizacija inflacije prema intenzitetu.....	8
3.3.2. Kategorizacija inflacije prema dužini trajanja.....	10
3.3.3. Kategorizacija inflacije prema njezinom porijeklu	10
3.3.4. Kategorizacija inflacije prema njezinoj virulentnosti	11
3.3.5. Kategorizacija inflacije prema očekivanju	12
3.3.6. Kategorizacija inflacije prema početnim uzrocima nastanka.....	13
3.3.7. Stagflacija i incesija.....	14
3.4. Uzroci i posljedice inflacije.....	14
3.5. Stabilizacija	19
4. ANALIZA HIPERINFLACIJE U REPUBLICI HRVATSKOJ	21
4.1. Uzroci hrvatske hiperinflacije – naslijeđe iz bivše Jugoslavije.....	21
4.2. Razdoblje od 1991. do 1993. godine.....	25
4.3. Stabilizacijska politika Hrvatske – od 1993. do 1995.	26
5. ZAKLJUČAK	30
LITERATURA.....	32
Popis slika	35
Popis tablica	35
Popis grafikona.....	35

1. UVOD

„Inflacija je vješta kao džepar, zastrašujuća kao provalnik i smrtonosna kao plaćeni ubojica“ (Citati.hr, 2022). Ovaj poznati citat Ronalda Reagana svjedoči o pogubnosti inflacije za cjelokupno gospodarstvo i stanovništvo države pogođene njenim djelovanjem.

Iako je pojam kompleksan za društvo u cjelini, kao i za pojedinca, inflacija danas nije nepoznanica. Kroz povijest se čovječanstvo na različite načine i u različitim stupnjevima susretalo s njenom pojavom, ali i njenim često pogubnim posljedicama. Nedvojbeno ju je moguće definirati kao pojavu porasta cijena s istovremenim padom vrijednosti novca.

Općenito je moguće reći da inflacija nije izazvana jednim, samostalnim uzrokom, već nastaje kao posljedica ispreplitanja mnogih, međuzavisnih uzroka. Stoga je ponekad nemoguće izdvojiti jedan, dominantni faktor koji ju je prvotno potaknuo.

Kako je važno učiti iz vlastitih i tuđih pogrešaka, korisno je sagledati neka prošla ekonomska zbivanja, razmotriti uzroke tih pojava, kao i posljedice do kojih su dovele. Ipak, u nekim okolnostima provjerene metode nisu efikasne i mogu prouzročiti još veće ekonomske probleme. Moguće je reći da je ponekad inflacija skup specifičnih ekonomskih, povijesnih i političkih čimbenika i stoga je svaku takvu situaciju korisno sagledati iz posebnog kuta. No, iako u nekim situacijama provjerene metode nemaju efekt, analizom tih događaja mogu se dobiti važni podaci, čak i ako to nekad sugerira na odbacivanje tehnika i metoda kojima se do tada uspješno ovladalo. Naime, u nekoj je situaciji potrebno potpuno odstupiti od provjerene paradigme i pristupiti joj na inovativniji način (Perišin, 1965).

Nemoguće ju je predvidjeti sa stopostotnom sigurnošću, ali nerijetko se javlja u zemljama u tranziciji, prvenstveno zbog samog procesa uspostave tržišnog gospodarstva koje do tada nije postojalo (Perišin, 1965). Jedna od takvih zemalja bila je i Republika Hrvatska, u razdoblju osnivanja samostalne države i izlaska iz bivše Socijalističko Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ). Naime, suočena s visokim stopama inflacije u 1993. godini, tadašnja Vlada Republike Hrvatske primijenila je specifičan skup stabilizacijskih mjera, i djelovala na način da je tada aktualno suzbila visoke stope inflacije.

Cilj je ovog završnog rada identificirati odrednice inflacije te analizirati situaciju hiperinflacije u Hrvatskoj.

Ovaj će rad, stoga, pružiti kratki teorijski okvir pojma inflacije, s naglaskom na danas aktualnim metodama mjerenja ove pojave, te kratak osvrt na pojavne oblike inflacije, obzirom na različite kriterije. Također, ukratko će se predstaviti pojmovi stagflacije i incesije, kao i pojam stabilizacije s obzirom da su navedeni jednako tako važni za razumijevanje empirijskog dijela teksta. U empirijskom će se dijelu prikazati kratak povijesni pregled događaja u Republici Hrvatskoj u razdoblju od 1991. do 1995. godine, obzirom da ovaj povijesni period označava ne samo početak hrvatske države, već i razdoblje hiperinflacije, ali i primjenu određenih stabilizacijskih mjera razvijenih u svrhu suzbijanja tada aktualnih ekonomskih problema.

2. METODOLOGIJA

Prilikom kreiranja ovog završnog rada, nastojalo se „dublje“ upoznati s pojmom inflacije. Koristila se i starija i suvremenija literatura. Navedena je osnovna definicija inflacije, načini njezina mjerenja kao i vrste, uzroci i posljedice inflacije.

Rad je podijeljen u pet osnovnih poglavlja. Prvo poglavlje, Uvod, sadrži najosnovniju definiciju inflacije. Također, u Uvodu su prisutna motrišta autora ovog rada koja su proizišla iz informacija stečenih iz svakodnevnog života, ali i prilikom pisanja ovog rada. Teorijski dio rada obuhvaća poglavlje Polazna određenja. Poglavlje Polazna određenja podijeljeno je u pet potpoglavlja: Inflacija, Mjerenje inflacije, Vrste inflacije, Uzroci i posljedice inflacije, te Stabilizacija. Naglasak se stavlja na potpoglavlja vrste inflacije, gdje je inflacija kategorizirana prema različitim kriterijima, te na poglavlje o stabilizaciji koja je neizostavan dio rada zbog svoje iznimne važnosti u postupku borbe s hiperinflacijom. Nastojali su se pronaći pristupi različitih autora istim pojmovima ne bi li se utvrdila univerzalnost definiranja određenih termina. Analiza hiperinflacije u Republici Hrvatskoj poglavlje je koje predstavlja empirijski dio rada. U ovom se poglavlju nastojalo pobliže objasniti stanje hiperinflacije u Republici Hrvatskoj 1990-ih godina i popratne pojave toga stanja. Poglavlje je podijeljeno na tri potpoglavlja: Uzroci hrvatske hiperinflacije – naslijeđe iz Jugoslavije, Razdoblje od 1991. do 1993. godine, Stabilizacijska politika Hrvatske – od 1993. do 1995. Zadnje je poglavlje ovog rada Zaključak. Na kraju rada navedena je korištena literatura, kao i popisi slika i tablica.

U radu su se koristile u različitim kombinacijama sljedeće znanstvene metode: deskriptivna metoda, metoda generalizacije, induktivna i deduktivna metoda te metode analize i sinteze. Metodom deskripcije su opisane pojmovne odrednice, uzroci i determinante inflacije i

hiperinflacije u teorijskom dijelu rada. Metoda generalizacija primijenila se u analizi objektivnih činjenica pojave hiperinflacije u Hrvatskoj. Induktivna i deduktivna metoda primjenjivale su se kroz cijeli rad kako bi se izveli određeni zaključci. Metoda analize je primijenjena u svim analitičkim postupcima istraživanja teorijskih odrednica inflacije, kao i empirijskih odrednica hiperinflacije u Hrvatskoj.

3. POLAZNA ODREĐENJA

Stanovnicima svake države vrlo su važne cijene dobara i usluga koje svakodnevno kupuju. „Svaki proizvod na tržištu ima cijenu, koja je izražena u novcu“ (Statistika europodručja, 2022). Novac se koristi kao obračunska jedinica kojom se realne vrijednosti raznih dobara i usluga prikazuju u nominalnoj cijeni, a nominalne se cijene pak koriste u gospodarstvu. Najjednostavnija definicija inflacije ukazuje na činjenicu kako je to pojava u kojoj dolazi do rasta opće razine cijena, odnosno pada vrijednosti novca. Razina cijena i vrijednost novca uvijek su u obrnuto proporcionalnom odnosu. U sljedećem poglavlju bit će riječi o teorijskim odrednicama i vrstama inflacije.

3.1. Inflacija

Perišin (1965) navodi kako pojam inflacija vodi porijeklo od latinske riječi „inflatio“ što znači nadimanje. Pojam se prvi put upotrijebio u Americi kako bi označio nagli skok cijena i novčanog optjecaja koji je nastao za vrijeme građanskog rata u periodu od 1861. do 1865. godine. Vjeruje se kako je riječ „inflacija“ prvi put pismeno upotrijebljena u knjizi gospodina Aleksandra Delmera. Njegova je knjiga 1864. godine objavljena u New Yorku pod nazivom „Velika papirna obmana ili približavanje financijske eksplozije“ kojom se predviđao financijski kolaps zemlje. Iako je inflacija bila prisutna i u ranijoj povijesti, prema mišljenju ovog autora „tek našem 20. vijeku pripalo je pravo da se nazove vijekom inflacije, a naročito u vremenu od početka Prvog svjetskog rata (1914.) do danas“ (Perišin, I. 1965:10).

Razina cijena predstavlja ponderirani prosjek cijena roba i usluga u ekonomiji. Može rasti, padati ili ostati nepromijenjena. „Pojam inflacija odnosi se na situaciju kada u gospodarstvu raste opća razina cijena dobara i usluga koje potrošači kupuju u određenom razdoblju. To

dovodi do smanjenja kupovne moći domaće valute, stoga potrošači iz mjeseca u mjesec trebaju platiti više za istu košaricu dobara i usluga.“ (Hrvatska narodna banka, 2021.)

Povećanje opće razine cijena (ili smanjenje vrijednosti novca) zapravo znači da se mora izdvojiti više novca kako bi se kupila identična količina roba i usluga koja se mogla kupiti prije (za manje izdvojenog novca).

Važno je razumjeti pojam inflacije. Visoka inflacija iznimno je štetna zbog toga što utječe na živote svih stanovnika neke zemlje kojom je pogođena. Visoka inflacija također šteti i gospodarstvu u cjelini. Ona može dovesti do smanjenja gospodarskih aktivnosti, povećanja nejednakosti u društvu ili do nepovjerenja u državne i financijske institucije.

Suprotna pojmu inflacija je deflacija. Deflacija predstavlja pad opće razine cijena, odnosno povećanje vrijednosti novca. Pojavljuje se onda kada je za istu svotu novca izdvojenog u prošlosti za kupnju određenih proizvoda, tu istu količinu proizvoda u sadašnjosti moguće kupiti za manju izdvojenju svotu novca. Deflacija može nanijeti gospodarstvu značajne štete, pogotovo u slučaju kada se očekuje pad cijena zbog kojih potrošači odgađaju svoje kupovine i time „gase“ normalno funkcioniranje gospodarskih aktivnosti čekajući niže cijene. „Deflacija je rijetka, ali događa se.“ (Blanchard, O. 2005:29).

Zahvaljujući inflaciji, novac ima vremensku vrijednost. Vremenska vrijednost novca koncept je prema kojemu iznos novca koji ljudi posjeduju u sadašnjosti vrijedi više od istog tog iznosa u budućnosti. Vrijednost novca direktno je povezana s kupovnom moći, odnosno vrijednost novca definira je njegovom kupovnom moći. Iz navedenog proizlazi kako rast razine cijena smanjuje vrijednost novca, tako smanjuje i njegovu kupovnu moć.

Inflacija (i deflacija) ostavljaju za sobom štetne posljedice pa je važno da svako gospodarstvo vodi računa o stabilnosti razina cijena. „Granica između inflacije i deflacije je cjenovna stabilnost. Cjenovna stabilnost je uspostavljena kada razina cijena niti raste niti pada“ (Borožan, 2019). U praksi, održavanje stabilnosti cijena znači održavati nisku i stabilnu inflaciju. Kako je navedeno na stranici Hrvatske narodne banke (2020), niska i stabilna inflacija trebala bi doprinijeti višim razinama gospodarske aktivnosti i zaposlenosti i to tako da ona dovodi do povećanja transparentnosti cijena te do smanjenja vjerojatnosti gdje kućanstva i poduzeća koriste svoje resurse za zaštitu od inflacije. Umjesto toga, održavanje stabilnih cijena osigurava usmjeravanje tih istih resursa u proizvodnju. Isto tako, „niska i stabilna inflacija pridonosi smanjenju premije na inflacijski rizik ugrađene u kamatne stope“ (HNB 2020). Zadnje

navedeno potaknut će rast investicija iz razloga što smanjena premija na rizik povlači za sobom smanjenje realnih kamatnih stopa (HNB 2020).

3.2. Mjerenje inflacije

Pouzdanu mjeru inflacije ponekad je teško ostvariti ako se žele zadovoljiti određeni standardi prilikom samog mjerenja inflacije. Da bi se postigla željena stabilnost cijena, potrebna je pouzdana mjera kojom će se izračunati inflacija, a kako bi se navedeno što uspješnije ostvarilo, potrebno je razmatrati cijene stotina dobara i usluga na koje stanovništvo neke zemlje troši novac. Sveukupnost dobara i usluga koje su uključene zajedno daju sliku o promjenama opće razine cijena u gospodarstvu.

Prilikom izračuna stope inflacije koriste se razni indeksi razine cijena. „Indeksi cijena su relativni pokazatelji dinamike kretanja cijena promatrane skupine proizvoda i usluga u tekućem razdoblju u odnosu na bazno razdoblje.“ (Borožan, 2019:68)

Indeksi cijena koji se najčešće koriste prilikom mjerenja inflacije su sljedeći (Borožan, 2019:69):

1. indeks potrošačkih cijena (engl. consumer price index - CPI)
2. indeks proizvođačkih cijena (engl. producer price indeks – PPI)
3. implicitni deflator BDP-a (engl. GDP deflator).

Indeks potrošačkih cijena (CPI) prati troškove života tijekom određenog perioda. On pokazuje kolika je prosječna promjena cijena standardne košarice dobara i usluga koje kupuje tipično urbano stanovništvo kako bi zadovoljili svoje potrebe. Potrošačku košaricu čini skup roba i usluga koje kućanstva kupuju/konzumiraju. Indeks potrošačkih cijena je najčešće korišten indeks za mjerenje inflacije. U slučaju da dođe do rasta CPI indeksa, može se zaključiti kako kućanstvo izdvaja više novca za potrošnju kako bi osiguralo isti životni standard.

Indeks proizvođačkih cijena (PPI) pokazuje promjenu cijena po kojima proizvođači drugim poduzećima prodaju proizvode koje proizvode na domaćem tržištu.

Implicitni deflator bruto domaćeg proizvoda (BDP) odnosi se samo na finalne proizvode. Za njegov je izračun potrebno staviti u odnos nominalni i realni BDP. „Deflator BDP-a može se interpretirati kao cijena svih komponenti BDP-a, a ne samo jednog sektora“ (Državni zavod za statistiku, 2009).

Lovrinović i Ivanov (2009:428) podijelili su pak indekse za mjerenje razine inflacije na:

1. indeks cijena na veliko
2. indeks cijena na malo
3. indeks troškova života.

Autori navode kako kreiranje potrošačke košare određenih proizvoda i usluga koja bi omogućila pravo praćenje kretanja realnih cijena zapravo sa sobom nosi niz nedostataka te na temelju toga zaključuju kako „idealna potrošačka košara ne postoji u praktičnoj upotrebi za statistiku“.

Europska središnja banka za mjerenje inflacije koristi harmonizirani indeks potrošačkih cijena (HIPC), kojeg izrađuje statistički ured Europske unije. Prema informacijama na stranici Europske središnje banke (2022), da se vidjeti kako se i dalje teži pronalasku nekog boljeg pokazatelja (indeksa) inflacije. Navode kako se radi o teškom i vrlo zahtjevnom zadatku za čiju će realizaciju biti potrebno više godina.

Inflacija se mjeri stopom inflacije (π) koja se izračunava formulom:

$$\pi_t = \frac{P_t - P_{t-1}}{P_{t-1}},$$

gdje je π_t oznaka za stopu inflacije, a ujedno je i rezultat omjera P_t koji označava razinu cijena u tekućoj godini t i P_{t-1} koji predstavlja razinu cijena u prethodnoj godini (Borožan, 2019). U kontekstu ove formule varijabla P_{t-1} može biti zamijenjena s varijablom P_b , gdje b označava baznu godinu.

Kao što je ranije spomenuto, Europska središnja banka prilikom izračuna inflacije koristi HIPC indeks. Spomenuti indeks obuhvaća približno 700 vrsta roba i usluga. U Tablici 1 prikazan je primjer izračuna inflacije.

Kako bi se olakšalo objašnjenje izračuna inflacije u prikazanoj tablici, cijeli je postupak izračuna podijeljen u nekoliko koraka (Europska središnja banka, 2022):

- a) Najprije je potrebno uočiti proizvode i količine proizvoda koje su potrošene u početnoj godini (baznoj godini). U primjeru iz tablice to su kruh, čaj, fen frizura i čizme.
- b) Potrebno je izračunati ukupni trošak svakog proizvoda/usluge na način da se cijena kupljenog proizvoda/usluge pomnoži s kupljenom količinom.

Npr.: zimske čizme: $1 \times 130,00 \text{ €} = 130 \text{ €}$

- c) Zbroje se rezultati ukupnih troškova za svaki proizvod kako bi se dobio ukupan trošak potrošnje za baznu godinu. U ovom primjeru, ukupni trošak za bazno razdoblje iznosi 910 €.
- d) Drugi korak i treći korak primjenjuju se na sljedeće dvije godine. Usporedbom ukupnih troškova nakon jedne te nakon dvije godine vidljivo je kako su se oni mijenjali, što znači da je došlo do promjena cijena nekih ili svih (u ovom primjeru) proizvoda u promatranim godinama.
- e) U narednom je koraku potrebno podijeliti ukupni trošak košarice svake sljedeće godine s ukupnim troškom košarice bazne godine. Dobiveni rezultat potrebno je pomnožiti sa sto.
- f) Na kraju, dolazi se do izračuna godišnje stope inflacije iz godine u godinu. U primjeru iz tablice, nakon jedne godine stopa inflacije iznosi 4,2%. Stopa inflacije nakon dvije godine iznosi 1,4%. Za nastavak objašnjenja potrebno je promotriti slučaj za drugu godinu nakon bazne. Rezultat od 1,4% dobije se tako da se od indeksa cijena za godinu koja se promatra (105,6) oduzme indeks prethodne godine (104,2). Dobiveni iznos potrebno je podijeliti s indeksom cijena prethodne godine (104,2 u ovom slučaju), a zatim se taj iznos množi sa sto kako bi se dobio rezultat u postotku. Isti postupak se primijenio i na prethodne godine.

Tablica 1: Primjer izračuna inflacije

Količine kupljene tijekom bazne godine	Cijena (bazna godina)		Cijena (nakon 1. godine)		Cijena (nakon 2. godine)	
	po jedinici	Ukupno	po jedinici	Ukupno	po jedinici	ukupno
150 hljebova kruha	1,40 EUR	210 EUR	1,20 EUR	180 EUR	1,50 EUR	225 EUR
100 šalice čaja	2,10 EUR	210 EUR	2,10 EUR	210 EUR	2,00 EUR	200 EUR
12fen frizura	30,00 EUR	360 EUR	32,00 EUR	384 EUR	33,00 EUR	396 EUR
1 zimske čizme	130,00 EUR	130 EUR	174,00 EUR	174 EUR	140,00 EUR	140 EUR
Ukupni trošak košarice		910 EUR		948 EUR		961 EUR
Indeks cijena		100		104,2		105,6
Stopa inflacije				4,2%		1,4%

Izvor: Izrada autora prema tablici sa stranice Europske središnje banke (2015).

Dostupno na: <https://www.ecb.europa.eu/ecb/educational/hicp/html/index.hr.html>

Inflacija je, stoga, značajna pojava koja može imati različite efekte na makroekonomsku stabilnost zemlje, a njezin utjecaj ovisan je o vrsti njezine pojavnosti.

3.3. Vrste inflacije

Primjenjujući različite kriterije, inflacija se može podijeliti na nekoliko vrsta. Unutar ovoga potpoglavlja prikazat će se podjela inflacije prema različitim kriterijima i autorima.

3.3.1. Kategorizacija inflacije prema intenzitetu

Prilikom podjele inflacije prema njezinom intenzitetu, kao kriterij se uzima brzina inflatornog procesa i stupanj obezvrjeđivanja vrijednosti novca. Navedene su podjele prema različitim autorima.

Babić (2001) navodi kako, prema intenzitetu, postoji blaga ili puzeća inflacija koja je prisutna onda kada stopa inflacije ne prelazi 5%, umjerena inflacija kada se stope kreću u intervalu od 5 do 10%, jaka ili galopirajuća inflacija kada je godišnja stopa preko 10% i hiperinflacija koja predstavlja posebnu vrstu inflacije gdje mjesečna stopa inflacije premašuje 50%.

Autori Samuelson i Nordhaus navode kako „poput bolesti, i inflacija iskazuje različite razine ozbiljnosti. Korisno je klasificirati je u tri kategorije: niska inflacija, galopirajuća inflacija i hiperinflacija“ (Samuelson i Nordhaus, 2011:611).

Niska inflacija odnosi se na stopu inflacije koja je prisutna onda kada se cijene kreću sporo i kada je lako moguće predvidjeti njezino daljnje kretanje. Karakteriziraju ju jednoznamenasti brojevi, a njezino postojanje ukazuje na stabilnost cijena. Stabilnost cijena osigurava vjeru koju ljudi imaju u novac, tada jačaju gospodarske aktivnosti jer novac zadržava svoju vrijednost u vremenskom kontinuitetu. Galopirajuća inflacija definirana je kao ona čije su stope dvoznamenkasti ili troznamenkasti brojevi. Galopirajuća ili vrlo visoka inflacija, kako navode autori, relativno je česta pojava osobito u onim državama koje na vlasti imaju slabe vlade, koje su pogođene ratom ili u kojima je pak prisutna neka vrsta revolucije. Ova vrsta inflacije smatra se uzrokom različitih ekonomskih poremećaja. Uzrokuje vrlo brzo opadanje vrijednosti novca, raste progresivno, ali iz takvih uvjeta gospodarstvo se ipak može izvući. Hiperinflacija za gospodarstvo, metaforički, znači smrt, kako ističu isti autori. U slučaju prisutnosti hiperinflacije, unutar tržišnog gospodarstva cijene mogu rasti u rasponu od milijun pa do čak bilijun postotaka godišnje.

Dok niska inflacija predstavlja pozitivnu pojavu za gospodarstvo (nastoji se održavati stopa inflacije od 2% godišnje jer se takva inflacija smatra poželjnom), galopirajuća, a pogotovo hiperinflacija, smatraju se izrazito štetnima za gospodarstvo. Važno je napomenuti da, iako su iznimno štetne, između njih postoji razlika koju je potrebno uvidjeti.

„Galopirajuća inflacija izaziva ozbiljne ekonomske poremećaje pod kojima gospodarstvo ipak 'preživi' bez antiinflacijskog programa, hiperinflacija dovodi do katastrofalnih poremećaja u gospodarstvo. Da bi suzbila hiperinflaciju, država mora kreirati i provesti odgovarajući antiinflacijski program“ (Borozan, 2019:78).

Perišin (1965) inflaciju prema intenzitetu također dijeli na latentnu ili potencijalnu, srednju i galopirajuću te hiperinflaciju. Autor navodi kako se latentnim inflacijama, koje imaju sekularni karakter te se izražavaju u trendu sporo rastućih cijena u svjetskim razmjerima, smatraju one koje godišnje iznose 2-3%. Srednje se pak inflacije obično pojavljuju prilikom poslijeratnih obnova ili u slučaju napregnutog gospodarskog razvoja. Srednje inflacije obično karakterizira predvidiva privremenost, stupanj osrednjeg obezvrjeđivanja novca (odnosno stope se kreću u intervalima od 6 do 15% godišnje), mogućnost vještog primjenjivanja kontrolnih mjera koje omogućuju držanje pod kontrolom kumulativnih procesa kao i inflacijske spirale. Prema mišljenju ovog autora, srednje inflacije nestaju onda kada se otkloni njihov uzrok, osim ako nisu prešle u hiperinflaciju. „Galopirajuće, hiperinflacije ili katastrofalne, kao što i sami nazivi govore, jesu one inflacije koje se brzo, progresivno razvijaju i koje se, čak i nasuprot energičnim pokušajima zadržavanja, završavaju potpunom katastrofom novčanog sistema“ (Perišin 1965:16). Vrijeme razvijanja ovakvih inflacija pripisuje se predratnom stanju, odnosno svoj zamah ostvaruju u vremenima kada su inflacije u latentnom stanju (za vrijeme trajanja rata) pa se razvijanje naglo ubrzava po završetku rata, a najčešće završavaju uvođenjem potpuno novog novčanog sistema.

Benić (2016) inflacije prema intenzitetu dijeli na blage inflacije kod kojih rast cijena iznosi do 5% u godini, umjerene inflacije gdje se rast cijena kreće u rasponu od 5 do 10%, galopirajuće inflacije čija je stopa inflacije u intervalu od 10 do 100% i na hiperinflacije gdje rast cijena iznosi preko 50% mjesečno.

Moguće je uočiti da svi navedeni autori inflaciju prema intenzitetu dijele na otprilike jednak način. Jedina je razlika u postotku kojim cijene rastu mjesečno, odnosno godišnje prema različitim autorima, a koji su također veoma slični. Blaga inflacija je ona koja je pozitivna i čije je održavanje iznimno bitno za gospodarstvo. Čak je i poželjna, ali u određenom postotku koje kontroliraju (najčešće) središnje banke. Galopirajuća i hiperinflacija javljaju se u nepovoljnim okolnostima, okolnostima gdje je odvijanje svakodnevnog života otežano zbog neuobičajenih vanjskih okolnosti. Za njihovo je obuzdavanje potrebno provesti različite mjere.

3.3.2. Kategorizacija inflacije prema dužini trajanja

Uzme li se u obzir dužina trajanja inflacijskog procesa, inflacije dijelimo na (Perišin, 1965:18):

- ✚ sekularne inflacije
- ✚ jednokratne inflacije
- ✚ kronične inflacije.

Sekularne su inflacije zapravo latentne inflacije. Najslabijeg su intenziteta, a dužina trajanja je najduža od tri navedene. Uzrok sekularne inflacije često je vanjske prirode. Razlog sekularne inflacije često je neprivredni (može biti tehnički ili politički). Autor navodi kako inflacije ovog tipa „nisu ograničene na jednu zemlju već dobivaju opći karakter“ (Perišin, 1965:18).

Jednokratne inflacije traju relativno kratko. Čim se obuzda uzrok koji ih je izazvao, one prestaju. Uzroci ove inflacije mogu biti raznoliki. Navedeni su sljedeći: jednokratno zaduženje zemlje kod središnje banke, iznenadno povećanje plaća i nadnica (primjer Poljske 1956. godine), neočekivane smjene političkog režima, poplave, suše i sl.

Kroničnim inflacijama nazivaju se one koje su prisutne veći broj godina. Za razliku od spomenutih sekularnih inflacija, kronične inflacije bilježe veće godišnje stope inflacije, odnosno veće postotke obezvrjeđivanja. Što je duža prisutnost kronične inflacije, to više do naglaska dolazi tendencija progresije inflacijske spirale koju postaje sve teže obuzdati, iako se svaka inflacija, kako navodi isti autor, može zaustaviti.

3.3.3. Kategorizacija inflacije prema njezinom porijeklu

Prema njezinom porijeklu, inflacija se može podijeliti na (Perišin, 1965:18):

- ✚ domaću inflaciju
- ✚ inozemnu (svjetsku) inflaciju.

Obje se vrste inflacije manifestiraju u određenoj zemlji. Ipak, razlikuju se situacije kada je inflacija nastala u zemlji, a kada je „uvezena“ iz inozemstva. U slučaju da su uzorci inflacije prisutni i nastali u zemlji, govori se o domaćoj inflaciji. S druge strane, inflacija može biti prenesena iz inozemstva samo u slučaju i „u onoj mjeri u kojoj dotična zemlja ima razvijene ekonomske odnose s ostalim svijetom“ (Perišin, 1965:18).

Babić (2001:475) inflaciju prema (geografskom) porijeklu inicijalnog uzroka također dijeli na domaću inflaciju, a za inozemnu inflaciju koristi termin uvozna inflacija, kao i mnogi drugi autori.

3.3.4. Kategorizacija inflacije prema njezinoj virulentnosti

Ovaj način podjele inflacije odnosi se na stupanj jačine kojom se inflacije manifestiraju na postotak obezvrjeđivanja neovisno o jačini samog uzroka. Razlikuju se (Perišin, 1965):

- ✚ aktivne inflacije
- ✚ neaktivne inflacije
- ✚ slobodne inflacije
- ✚ prigušene inflacije.

Za objašnjenje razlike između aktivne i neaktivne inflacije, autor se koristio tvrdnjama velikog ekonomista svoga vremena, Johna Maynarda Keynesa.¹ Keynes u svome djelu „Opća teorija zaposlenosti, kamate i novca“ tvrdi da svako povećanje cijena, u slučaju da su prisutni nezaposleni proizvodni kapaciteti i stokovi sirovina, ne dovodi do inflacije. Ona se pojavljuje tek u slučaju istovremenosti postignute pune zaposlenosti i nemogućnosti povećanja postojeće proizvodnje. U slučaju kada dalje povećanje efektivne potražnje ne uzrokuje dalje povećanje proizvodnje, nego se u cijelom svom opsegu iskazuje kroz tražnje, tada se postignuto stanje može nazvati inflacijom. Do tog je trenutka djelovanje novčane ekspanzije samo i isključivo pitanje stupnja i prije tog trenutka ne postoji niti jedan tren gdje bi se mogla povući linija i odrediti da je prisutno stanje inflacije. „Svako ranije povećanje količine novca, ako povećava i efektivnu potražnju, vjerojatno će se ogledati dijelom u povećanju jedinice troškova, a dijelom u povećanju proizvodnje“ (Perišin 1965:19). Iz navedenog, autor zaključuje kako do označene linije inflaciju možemo definirati kao neaktivnu, a od nje pa na dalje smatra se aktivnom.

Slobodnom inflacijom (koriste se i termini otvorena/neobuzdana inflacija) smatra se ona inflacija čiji razvoj neće spriječiti pojedine protumjere koje država nastoji provesti. Protiv ove vrste inflacije neki se nastoje obraniti kako god znaju, dok ju neki nastoje iskoristiti ako postoji takva mogućnost. Državne mjere, u slučaju prisutnosti slobodne inflacije, ili ne igraju nikakvu ulogu ili uopće ne postoje (zbog njihove beznačajnosti u primjeni).

Prigušenom inflacijom (koriste se i termini kontrolirana/obuzdana inflacija) smatra se ona inflacija kod koje državne vlasti uspješno obuzdavaju njezinu pojavu, odnosno ona inflacija „čija se karakteristika sastoji u aktivnoj borbi države protiv toga da se monetarna ekspanzija ili

---

¹ John Maynard Keynes (1883. – 1946.) bio je britanski ekonomist s početka 20. stoljeća, najpoznatiji kao utemeljitelj keynesijanske ekonomije i otac moderne makroekonomije, proučavanja načina na koji se gospodarstva – tržišta i drugi sustavi koji funkcioniraju u velikim razmjerima – ponašaju. Jedno od obilježja keynesijanske ekonomije je da bi vlade trebale aktivno pokušati utjecati na tijek gospodarstava, posebno povećanjem potrošnje kako bi potaknule potražnju u uvjetima recesije (Hrvatska enciklopedija, 2021).

drugi inflacioni uzroci odraze uopće ili u punoj mjeri na privredu i stanovništvo“ (Perišin, 1965:19).

3.3.5. Kategorizacija inflacije prema očekivanju

Prema očekivanju, inflacija se može podijeliti na (Borozan, 2019:81):

- ✚ potpuno očekivanu inflaciju (anticipirana)
- ✚ neočekivanu inflaciju (neanticipirana).

Potpuno očekivana inflacija nastaje onda kada su prosječna očekivanja svih subjekata jednaka. U slučaju da potpuno očekivana inflacija ne rezultira promjenom relativnih cijena, tada se inflacija smatra uravnoteženom.

Neočekivana inflacija nastaje kao rezultat prisutnosti iznenađenja u kritičnoj mjeri. „Ako inflacija vodi ´iskrivljavanju´ relativnih cijena, poreznih stopa i realnih kamatnih stopa, neanticipirana inflacija je i neuravnotežena inflacija“ (Borozan, 2019:81).

Ristić (2012) predstavlja matricu troškova inflacije u dvije dimenzije:

- ✚ anticipirana i neanticipirana
- ✚ uravnotežena i neuravnotežena.

Navedene dimenzije i njihova povezanost prikazane su Slikom 1.

	Uravnotežena	Neuravnotežena
Anticipirana	Inflacija nema troškova - idealna inflacija, nije realna	Gubici efikasnosti - promjena relativnih cijena
Neanticipirana	Redistribucija dohotka i bogatstva	Gubici efikasnosti i redistribucija dohotka i bogatstva

Slika 1: Matrica troškova inflacije

Izvor: Ristić, M. (2012).

Dostupno na: <https://beleske.com/troskovi-inflacije/>

3.3.6. Kategorizacija inflacije prema početnim uzrocima nastanka

Prema njezinim početnim uzrocima nastanka, inflacija se dijeli na (Babić, 2001:475):

- ✚ inflaciju potražnje
- ✚ inflaciju troškova.

Autor navodi dvije podjele teorija inflacije potražnje, klasičnu teoriju i keynesijanske teorije inflacije potražnje. Teorije inflacije potražnje općenito objašnjavaju inflaciju koja je nastala kao rezultat viška agregatne potražnje nad agregatnom ponudom u slučaju kada je gospodarstvo na razini pune zaposlenosti. Klasična teorija nastoji objasniti inflaciju kroz porast novčane mase nad porastom agregatne proizvodnje u domaćoj ekonomiji onda kada je ona na razini pune zaposlenosti. Ovdje vrijedi pretpostavka ovisnosti agregatne potražnje o veličini novčane mase. „...agregatna potražnja funkcionalno (je) ovisna i direktno proporcionalna veličini novčane mase uz konstantnu brzinu njezina optjecaja“ (Babić, 2001:478). Keynesijanske teorije odbacuju ovu pretpostavku. Zahvaljujući tome, cijene mogu rasti i bez promjene novčane mase, ali one isto tako mogu ostati konstantne i u onim situacijama kada dođe do rasta novčane mase koja raste brže od proizvodnje. Samuelson i Nordhaus (2011) drugim riječima navode da se inflacija potražnje javlja kada prevelika potrošnja „lovi“ premalo dobara. U slučaju povećanja agregatne potražnje, rastuća se potrošnja „bori“ za ograničena dobra, a u tom slučaju (inflacije potražnje), dolazi do rasta cijena kako bi se izjednačile agregatna ponuda i potražnja.

Uzrok inflacije troškova je smanjenje agregatne ponude tijekom kojeg agregatna potražnja ostaje nepromijenjena. U različitim literaturama često se može pronaći i pod nazivima inflacija ponude, troškovna inflacija, inflacija šoka ponude, iz razloga što ovisi o promjenama agregatne ponude. Babić (2001) navodi da smanjenje ponude može izazvati rast troškovnih komponenta (na primjer rast materijalnih domaćih ili inozemnih troškova kao posljedica smanjenja ekonomičnosti poslovanja ili smanjenja produktivnosti rada), uvođenje novih fiskalnih terećenja (carina, poreza, doprinosa) ili autonomno povećanje profita radi nesavršenosti tržišnog mehanizma. „Teorija inflacije troškova temelji se na činjenici da u realnom ekonomskom životu ni na tržištu proizvoda i usluga ni na tržištu proizvodnih faktora ne postoji savršena konkurencija, pa ni elastičnost njihove potražnje nije perfektna“ (Babić, 2001:488). Iz navedenog, zaključuje se da cijene nisu definirane slobodnim djelovanjem snaga ponude i potražnje. One su vrlo često određene iznad razine cijene koja bi bila određena kao rezultat djelovanja snaga ponude i potražnje u uvjetima savršene konkurencije, i to od strane poslodavca. Smanjenje ponude rezultirat će porastom cijena, a proizvođači imaju moć

smanjenja ponude iz razloga što je na tržištu prisutna ili nesavršena konkurencija ili oligopol ili monopol (Babić, 2001).

3.3.7. Stagflacija i incesija

Postojanost stagflacije i incesije pokazatelji su nepovoljne situacije u nekoj zemlji. Babić (2001), kao i brojni drugi autori, definira stagflaciju kao spoj riječi stagnacija i inflacija (označava visoku i rastuću inflaciju koja je prisutna u vrijeme stagnacije ili pada gospodarskih aktivnosti), dok incesiju definira kao inflaciju i recesiju (inflacija u vrijeme recesije).

Samuelson i Nordhaus (2011) navode da fenomen troškovne inflacije (inflacije šoka ponude) dovodi do pojave stagflacije. U situacijama kada su u gospodarstvu prisutni veliki i ubrzani troškovi proizvodnje (slučaj naftnih šokova na primjer), zemlje se mogu suočiti s pojavom rastuće inflacije i padajućom proizvodnjom, odnosno sa stagflacijom. Politike usmjerene na promjenu agregatne potražnje mogu riješiti jedan od problema, ali nikako oba problema istovremeno.

3.4. Uzroci i posljedice inflacije

Neki od uzroka pojedinih vrsta inflacija već su spomenuti u poglavljima Vrste inflacije. Uzroci inflacije mogu biti brojni. U ovom poglavlju navest će se općenitiji, suvremeniji i najčešći uzroci koji dovode do inflacije. Prema Mandiću (2022), prvi najčešći uzrok koji dovodi do inflacije smatra se fiskalna i monetarna ekspanzija. Vlade bilo koje države mogu smanjiti poreze ili povećati državnu potrošnju. S druge strane, središnje banke mogu povećati ponudu novca. Iako su sve spomenute mjere usmjerene na oporavak BDP-a, mjere su ipak „imale (su) trade-off u vidu rasta inflacije“ (Mandić, 2022).

Kao drugi uzrok naveden je rast cijena energenata. Vidljivo je kako u današnje vrijeme mnoga gospodarstva ovise o energentima, a posebno o nafti. Autor navodi da zemlje OPEC-a (engl. Organization of the Petroleum Exporting Countries) diktiraju kretanja cijene nafte i to putem dogovora o proizvodnim kvotama. U slučaju smanjenja ponude energenata, doći će do povećane potražnje što će rezultirati porastom cijena.

Treći uzrok inflacije je zastoj u dobavljačkim lancima. Iako energenti igraju važnu ulogu u transportu, ipak se većina svjetskog transporta kreće pomorskim putevima. Autor navodi kako je u današnje vrijeme prisutan takozvani globalni kolaps transporta pomorskim prometom.

Različiti čimbenici poput manjka broja lučkih radnika, strožih graničnih kontrola, različitih vremenskih nepogoda itd. rezultiraju duže čekanje kontejnera u lukama na svoj trajekt što sveukupno povećava prosječnu cijenu prijevoza kontejnera.

S problemima dobavljačkih lanaca, kao i s rastom cijena energenata pogođena je poljoprivreda. Poljoprivreda se smatra, na neki način, ovisnom o navedenim problemima što dovodi do četvrtog uzroka inflacije, a to je rast cijena hrane. Autor navodi kako je poljoprivreda, osim što je ovisna o navedenim uzrocima, dodatno ovisna i o nizu drugih čimbenika poput poplava, suši, uragana, bolesti stoke itd. što je najvjerojatnije posljedica klimatskih promjena. Stanovnici neke države mogu najbolje osjetiti inflaciju kroz poskupljenje nužnih dobara kakvi su, primjerice, ulje, šećer, brašno. Potraživanu količinu nužnih dobara ne može se lako smanjiti u slučaju njihova poskupljenja.

Zadnji uzrok koji navodi autor je spirala nadnica i cijena. Najjednostavnije, ovaj uzrok objašnjava se pomoću dvije riječi, samoispunjavajuća očekivanja. „Radnici očekujući inflaciju ugrađuju očekivanja u svoje pregovore, bore se za veće plaće, što za poduzeće predstavlja trošak i dolazi do rasta cijena“ (Mandić, 2022). Oko povezanosti rasta plaća i inflacije, mnogi se ekonomisti još nisu usuglasili, no veza sigurno postoji, samo je pitanje kolika je njihova jačina ovisnosti.

Fernando (2022) navodi sljedeće uzroke hiperinflacije:

Efekt poticanja potražnje

Inflacija potražnje događa se kada povećanje ponude novca i kredita stimulira ukupnu potražnju za dobrima i uslugama da raste brže od proizvodnog kapaciteta gospodarstva. To povećava potražnju i dovodi do rasta cijena. Kada ljudi imaju više novca, to dovodi do pozitivnog raspoloženja potrošača. To pak dovodi do veće potrošnje, što povlači i cijene. Stvara se jaz između ponude i potražnje s većom potražnjom i manje fleksibilnom ponudom, što rezultira višim cijenama.

Učinak povećanja troškova

Troškovna inflacija rezultat je povećanja cijena koje djeluju kroz inpute proizvodnog procesa. Kada se ponuda novca i kredita usmjere na tržište robe ili druge imovine, troškovi za sve vrste međuproizvoda rastu. To je posebno vidljivo kada postoji negativan ekonomski šok u opskrbi ključnim robama. Ovakav razvoj događaja dovodi do viših troškova za gotov proizvod ili uslugu i doprinosi rastu potrošačkih cijena. Na primjer, kada se ponuda novca poveća, to može

stvoriti spekulativni bum cijena nafte. To znači da cijena energije može porasti i pridonijeti rastu potrošačkih cijena, što se odražava u različitim mjerama inflacije.

✚ Ugrađena inflacija

Ugrađena inflacija povezana je s prilagodljivim očekivanjima ili idejom da ljudi očekuju da će se trenutne stope inflacije nastaviti u budućnosti. Kako cijene robe i usluga rastu, ljudi mogu očekivati kontinuirani rast u budućnosti po sličnoj stopi. Kao takvi, radnici mogu zahtijevati više troškova ili plaća kako bi održali svoj životni standard. Njihove povećane plaće rezultiraju višim troškovima dobara i usluga, a ova spirala nadnice i cijene se nastavlja kako jedan čimbenik potiče drugi i obrnuto.

Neovisno o uzroku koji je izazvao njezinu pojavu, svaka jača inflacija koja je prisutna duže vrijeme u nekom gospodarstvu izaziva brojne posljedice. Babić (2001) navodi kako inflacija utječe na štednju, proizvodnju, potrošnju, investicije, troškove, bilancu plaćanja, budžetirane prihode i rashode, a također uzrokuje različite društvene i psihološke probleme i troškove. S kakvim će se posljedicama gospodarstvo, koje je bilo suočeno s inflacijom, morati suočiti ovisi o njezinoj brzini, trajanju i intenzitetu, ali i o „inicijalnom impulsu inflacije i reagiranju privrednih subjekata na taj impuls“ (Babić, 2001:508). Kako će privredni subjekti reagirati na početni inflacijski impuls od iznimne je važnosti, osobito reakcija monetarne politike jer inflacija ne može opstati ne poveća li se novčana masa. Prema istom autoru, navedene su neke od najčešćih (mogućih) posljedica koje inflacija izaziva:

- ✚ gubitak povjerenja u novac
- ✚ troškovi cjenika – u slučaju neuravnoteženih razina cijena i njezinih stalnih promjena, dolazi do promjena cjenika koji sa sobom donose određene troškove
- ✚ poremećena alokacija resursa u privredi – ukoliko dođe do „jače“ inflacije doći će i do promjena u strukturi relativnih cijena. Navedeno će pak utjecati na pogrešnu alokaciju oskudnih resursa što će rezultirati smanjenjem proizvodnje.
- ✚ povećanje neizvjesnosti
- ✚ povećanje utroška vremena zbog smanjenja gubitaka od inflacije – po novac se odlazi u banku, traže se mjesta gdje su cijene manje porasle.
- ✚ smanjenje proizvodnje
- ✚ smanjenje motivacije za rad
- ✚ smanjenje motivacije za štednjom – novčane se uštede sve više okreću ka dragocjenostima, stranoj valuti, nekretninama itd. Sve se manje ulaže u vrijednosne papire.

- ✚ promjena strukture investiranja – više se investira u kratkoročne projekte čija vrijednost raste zbog inflacije i u luksuzna dobra.
- ✚ utjecaj inflacije na redistribucijski dohodak – primatelji fiksnog dohotka i vjerovnici gube, dok dužnici i primatelji dohotka od rada dobivaju.
- ✚ povećanje javnih prihoda i javnih rashoda
- ✚ smanjenje realne vrijednosti novčane mase
- ✚ novac gubi svoje funkcije, postaje bezvrijedan
- ✚ pogoršanje stanja u bilanci plaćanja
- ✚ pogoršanje bilance vanjske trgovine, itd.

Perišin (1965) izdvaja pet najznačajnijih posljedica inflacije: utjecaj inflacije na proizvodnju, na promet, na raspodjelu, na potrošnju i na vanjske ekonomske odnose. Prilikom prosuđivanja štetnosti inflacije općenito, u obzir se mora uzeti intenzitet inflacije, njezina dužina trajanja, ali i njezina podobnost posluživanja kao rukovodeći princip ekonomske politike. „Inflacija može poslužiti kao lijek, ali se ne smije pretvoriti u politiku“ (Perišin, 1965:29). U daljnjem tekstu objasniti će se posljedice odražavanja štetne (nepoželjne) inflacije na najvažnije grane gospodarstva koje su prethodno navedene u radu Perišina (1965).

- ✚ Utjecaj inflacije na proizvodnju. Proizvodnja je važan segment svakog gospodarstva. U slučaju da inflacija proдре u sferu proizvodnje, nastaje nesigurna kalkulacija. Poduzeća više ne znaju po kojoj cijeni nabavljati materijal, sirovine, po kojim cijenama isplatiti radnike, koliko će im iznositi porez, koliko će platiti transport i dr. Za vrijeme inflacije, svi su navedeni elementi kalkulacije u neprekidnom pokretu. Osim toga, dolazi do slabljenja borbe za *ekonomičnost* i *produktivnost* rada. Inflacija uzrokuje povećanu „glad“ za robom i lake zarade. Time se, s jedne strane, smanjuje vanjski pritisak na rukovodstva poduzeća, odnosno, ona više nisu toliko opterećena traženjem najekonomičnijih metoda proizvodnje, uštedama, racionalizacijom, iskorištavanjem rezervi i sl. Opadanje realnih plaća, s druge strane, uzrokuje smanjenje motivacije i volje kod radnika. Radnici gube smisao koji su nekad vidjeli u radu, a obeshrabrenost koči ikakav napredak u pogledu usavršavanja. Nadalje, svaki oblik borbe za bolji učinak ih jednostavno ne interesira. U slučaju da inflacija potraje, struktura radne proizvodnje se iskrivljuje. Dolazi do proizvodnje ne tako važnih dobara, koja uspijeva izbjeći nekad postojanu kontrolu koja je obuhvaćala važnije sektore. „Na taj način dolazi do rasipanja dobara i faktora na jednoj strani, dok su na drugoj u deficitu“ (Perišin, 1965:30).

- ✚ Utjecaj na promet. Cijene, novac i tržište međusobno su ovisni pojmovi koji imaju svoje funkcije. Za vrijeme trajanja inflacije, ti pojmovi postepeno gube svoju ulogu (funkcije) i smisao sve dok inflacija ne uznapreduje toliko da njihovo postojanje na neki način postane nefunkcionalno. Na primjer, novac može biti zamijenjen trampom (koja uključuje sa sobom brojne nedostatke), ljudi koji ga imaju gledaju da ga se što prije „riješe“ čime se pospješuje ubrzavanje njegove cirkulacije gospodarstvom i dr. Tržište, gubljenjem svojih funkcija, postaje neka vrsta administrativnog organa, dok pored njega „u manjoj ili većoj ilegalnosti cvjetaju verižna trgovina, spekulacija i crna burza kao pravi, iako žalosni ostaci jednog uništenog mehanizma“ (Perišin, 1965:32).
- ✚ Utjecaj na raspodjelu. Kada se govori o raspodjeli, odnosno o utjecaju inflacije na raspodjelu nacionalnog dohotka, zapravo se misli na preraspodjelu, tj. učinak koji se krije iza temeljne raspodjele, a koji se mijenja na sebi svojstven način. Preraspodjela realnog dohotka uzrok je prije svega socijalnih izazova i teškoća te se zbog toga smatra najnepovoljnijim društvenim učinkom. „Inflacija nepravedno pogađa baš one koje treba štiti, a štiti one kojima zaštita nije potrebna“ (Perišin, 1965:32). Inflacijom su pogođeni prvenstveno svi ljudi koji posjeduju bilokakvu novčanu akumulaciju ili pak imaju fiksna novčana primanja. To su ljudi poput radnika, umirovljenika, invalida, investitora, službenika, kućevlasnika, osiguranika, fondova i dr. Oni kojima zaštita nije potrebna, a uživaju koristi inflacije odnosi se na sve dužnike, kapitaliste, „krupne“ seljake, veleposjednike, poduzimače pa i na samu državu koja se može osloboditi tereta unutrašnjih dugova. Inflacija „djeluje kao jedan nepravedni klasni porez koji na refinirani način, čuvajući ‘novčanu iluziju’, preko povećanja cijena smanjuje realni prihod i primaoca prinuđuje na odricanje, a da to i ne osjete“ (Perišin, 1965:32).
- ✚ Utjecaj na potrošnju. Potrošnja u vrijeme inflacije iznimno je popularna. Stanovnici u zemlji koja je pogođena inflacijom, odnosno u zemlji gdje se gubi povjerenje u novac, nastoje se riješiti novca kupujući sada i one proizvode koji im možda nisu potrebni (luksuzna dobra). Uštede, koje su do sada čuvali, se nastoje riješiti trošeći ih, a o novim štednjama ni ne pomišljaju. Takva atmosfera u gospodarstvu pridonosi onim slojevima društva kojima inflacija ide u prilog; oni se prepuštaju ugodnom i luksuznom načinu života te se nastoje zadužiti s nadom kasnijeg lakog razrješenja. Novčani fondovi gube svoju kupovnu moć, a investicijska ulaganja dosežu svoj minimum.
- ✚ Utjecaj na vanjske ekonomske odnose. Inflacija pridonosi odljevu stranog, ali i domaćeg kapitala iz države. Navedena situacija zapravo je jedna od prvih pokazatelja prisutnosti jačih inflacijskih pritisaka u državi i rezultira slabljenjem deviznih rezervi.

Nestajanje deviznih rezervi vodi sa sobom cjelokupnu povorku deviznih propisa koji vanjske ekonomske odnose preusmjerava na administrativne mjere i propise. Također, pad vrijednosti domaće valute brži je u inozemstvu nego li u samoj državi. Cijene u inozemstvu i cijene u zemlji gube svoj „kontakt“. U zemlji dolazi do jačanja izvoza, iako, u takvim je uvjetima proizvodnja poprilično nepokretna. Inozemni kupci nastoje otkupiti sve što mogu, „nastaje neka vrsta nacionalne rasprodaje, a privredi se nanosi šteta od koje se dugo ne može oporaviti“ (Perišin, 1965:34).

Iz navedenih determinanti uzroka inflacije vidljivo je da ona može imati opsežno i dalekosežno djelovanje na mnoge domene gospodarstva.

3.5. Stabilizacija

Prema Dragičeviću (1983), stabilizacija, u kontekstu smanjenja inflacije, označava uspostavu ravnoteže u nekom području privrednog života, ili u ukupnim privrednim kretanjima. Glavna je karakteristika stabilizirane nacionalne privrede upravo stabilnost, odnosno izostanak cikličkih kretanja gospodarstva, naročito u silaznoj putanji. Stabilizacija gospodarskih kretanja postiže se kroz dva osnovna načina: putem stihijskih djelovanja ekonomskih zakona i prirodne težnje pojedinih gospodarskih sfera te putem stabilizacijskih programa, točno razrađenih strategija usmjerenih smanjenju nepovoljnih kretanja.

Stabilizacijski program, ključni element stabilizacijske politike, moguće je definirati kao skup makroekonomskih mjera bez kojih je nemoguće restrukturirati poduzeća i gospodarstvo u cjelini, kako bi se osigurao stabilan i održivi rast (Dragičević, 1983).

Korištenje makroekonomskih mjera samo po sebi nije dostatno za izlazak iz gospodarskih poteškoća, već je nužan razvoj i planiranje adekvatnih razvojnih strategija.

Dozvoljene makroekonomske mjere u sklopu stabilizacijske politike su: monetarna politika, fiskalna politika te politika dohodaka (Dragičević, 1983). Njihovim korištenjem država nastoji usmjeriti ekonomske aktivnosti prema boljoj strukturi proizvodnje, stabilnosti cijena i većoj zaposlenosti, a što posljedično vodi napretku cjelokupnog gospodarstva.

Ekonomist pionir, John Maynard Keynes, tvrdio je da gospodarstvo može doživjeti oštro i dugotrajno razdoblje stagnacije bez bilo kakvog prirodnog ili automatskog oporavka ili korekcije (Hayes, 2021). Ekonomisti prije Keynesa (Adam Smith, John Locke, David Ricardo

i drugi) uočili su da gospodarstva rastu i smanjuju se prema cikličkom obrascu, s povremenim padovima nakon kojih slijedi oporavak i povratak na rast. Keynes je osporio njihove teorije da se nakon recesije normalno očekuje proces oporavka gospodarstva. Tvrdio je da bi strah i neizvjesnost s kojima se suočavaju potrošači, ulagači i poduzeća mogli potaknuti produljeno razdoblje smanjene potrošnje potrošača, usporenih poslovnih ulaganja i povećane nezaposlenosti, što bi sve jačalo jedno drugo u začaranom krugu (Hayes, 2021).

Politika stabilizacije je strategija koju donosi vlada ili njezina središnja banka, a koja je usmjerena na održavanje zdrave razine gospodarskog rasta i minimalnih promjena cijena (Hayes, 2021). Održavanje politike stabilizacije zahtijeva praćenje poslovnog ciklusa i prilagođavanje fiskalne politike i monetarne politike prema potrebi za kontrolu naglih promjena u potražnji ili ponudi. Politika stabilizacije nastoji ograničiti nestalne oscilacije u ukupnoj proizvodnji gospodarstva, mjereno nacionalnim BDP-om, kao i kontrolirati skokove inflacije ili deflacije. Stabilizacija ovih čimbenika općenito dovodi do zdravih razina zaposlenosti. Izraz stabilizacijska politika također se koristi za opisivanje vladinih radnji kao odgovora na gospodarsku krizu ili šok, kao što je neispunjenje obveza državnog duga ili slom burze (Hayes, 2021). Odgovori mogu uključivati hitne radnje i reformu zakona.

Fiskalna se politika odnosi na upotrebu poreza i izdataka države, monetarna politika na upravljanje novcem, kreditom i bankarskim sustavom, dok politika dohotka označava nadzor nad nadnicama i cijenama (Dragičević, 1983).

Osim tri navedene glavne politike, države mogu posegnuti za korištenjem čitavog niza politika i mjera, kao što su politika kontroliranog tečaja, osnaživanje ekonomskih odnosa s inozemstvom, politike carina i deviznog sustava, sređivanje pravnog sustava od zemljišnih knjiga sve do same pravne zaštite i funkcioniranja sudstva, rada i radnog zakonodavstva, efikasnog djelovanja javne uprave na različitim razinama te stvaranje kvalitetnog obrazovnog sustava koji osposobljava ljude za tržište rada (Dragičević, 1983).

Premda ove politike i mjere u različitom dosegu utječu na makroekonomska kretanja, svaka od njih može i ima u određenom trenutku utjecaj na ukupna makroekonomska kretanja države. Ni jedna sama po sebi ne garantira napredak, ali ukoliko neka od njih nije adekvatno implementirana, to može imati katastrofalne posljedice na ekonomska kretanja u državi.

Antiinflacijska politika, koja se provodi pomoću stabilizacijskog antiinflacijskog programa, odnosi se na mjere kojima se može suprotstaviti inflaciji (Syed, 2019). Potreba za suzbijanjem inflacije javlja se jer su njezini učinci od velikih i štetnih utjecaja na ekonomiju zemlje. To je

razlog negativne percepcije inflacije kao makroekonomske pojave. Ovdje je potrebno naglasiti kako inflacija ne mora nužno biti štetna u određenim okolnostima, ali može biti sposobna mobilizirati određene sektore gospodarstva, osobito kada je neaktivnost pojedinih sektora postala njezina kardinalna karakteristika (Syed, 2019). Ovo ne umanjuje negativne efekte inflacije koja, s obzirom na raznolik karakter, jedva da je zadržala ikakvo opravdanje za svoje postojanje.

4. ANALIZA HIPERINFLACIJE U REPUBLICI HRVATSKOJ

Empirijski dio rada, kao što je rečeno u naslovu, odnosi se na analizu hiperinflacije u Republici Hrvatskoj. Hrvatsko se gospodarstvo, naime, u promatranom vremenskom razdoblju, našlo u iznimno teškom položaju.

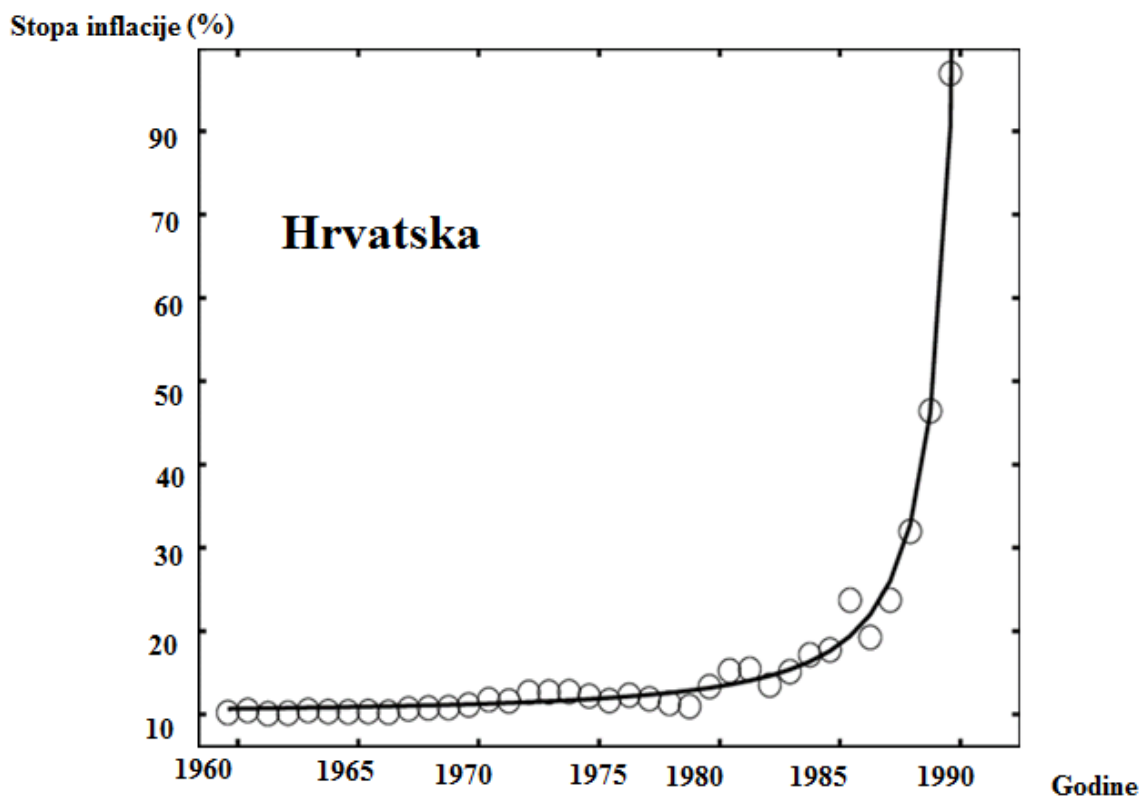
Naredna potpoglavlja bavit će se upravo analizom mogućih uzroka gospodarskog stanja u tadašnjoj Hrvatskoj te mjerama koje su makroekonomski subjekti poduzeli kako bi sveli posljedice te gospodarske krize na sami minimum.

4.1. Uzroci hrvatske hiperinflacije – naslijeđe iz bivše Jugoslavije

Razlozi hiperinflacije u Hrvatskoj datiraju još iz doba bivše Jugoslavije, dok je Hrvatska bila dio stare države. Posljedice inflacije su tih 1980-ih godina građani Jugoslavije svakodnevno proživljavali; primjerice, i zbog bonova za gorivo, zbog vožnja par-nepar, ovisno o zadnjoj znamenki tablice svakog automobila, redovima ispred trgovina za kavu, šećer i ulje (Buvač, 1990). Osim toga, bile su to godine u kojima su pojedinci zarađivali znatan novac mijenjajući na crnom tržištu devize - njemačke marke, dolare, švicarske franke - za jugoslavenske dinare i obrnuto.

Od 1952. do 1965. gospodarstvo SFR Jugoslavije raslo je u prosjeku 9,5%, u rangi azijskih tigrova devedesetih (Buvač, 1990). Isti autor ističe kako je od 1974. do 1979. SR Hrvatska (uz Sloveniju) imala najveći udio BDP-a u BDP-u Jugoslavije. Istina je da su 1970-te godine bile godine velikog zaduživanja, ali istina je i da su to bile godine kada su kamate u svijetu bile niske, a novac jeftin. SFRJ je završila s vanjskim dugom od 22 milijarde dolara (Buvač, 1990).

Stanje u Jugoslaviji ekonomski se počelo pogoršavati pred kraj Titova² života (Buvač, 1990). Zemlja je uspjela izbjeći naftnu krizu zahvaljujući nafti iz Libije, ali ne i globalnom rastu kamata na kredite od 1978. godine. Nakon raspada bivše SFRJ i osamostaljenja novih država, iste su se našle u nezavidnom položaju. Na Slici 2 prikazana je stopa rasta mjesečnog indeksa cijena tijekom hiperinflacije Jugoslavije.

Slika 2: Stopa rasta mjesečnog indeksa cijena tijekom hiperinflacije Jugoslavije

Izvor: Szybicz, M. (2008): Finite-time singularity in the evolution of hyperinflation episodes

Dostupno na: https://www.researchgate.net/figure/Growth-rate-of-the-monthly-price-index-during-the-hyperinflation-of-Yugoslavia-marked_fig5_46462362

² Josip Broz Tito bio je jugoslavenski revolucionar i državnik. Bio je generalni sekretar (kasnije predsjednik) Komunističke partije (Saveza komunista) Jugoslavije (1939.–1980.), vrhovni zapovjednik jugoslavenskih partizana (1941.–1945.) i Jugoslavenske narodne armije (1945.–1980.), te maršal (1943.–1980.), premijer (1945.–53.) i predsjednik (1953.–1980.) Jugoslavije. Tito je bio glavni arhitekt "druge Jugoslavije", socijalističke federacije koja je trajala od Drugog svjetskog rata do 1991. Bio je prvi komunistički vođa na vlasti koji je prkosio sovjetskoj hegemoniji, zagovornik neovisnih puteva u socijalizam (koji se ponekad naziva "nacionalkomunizam"), te promicatelj politike nesvrstanosti između dva neprijateljska bloka u Hladnom ratu (Hrvatska enciklopedija, 2021).

Na Slici 2 ordinata prikazuje mjesečnu stopu inflacije, dok ordinata prikazuje godine tijekom hiperinflacije Jugoslavije. Iz slike je vidljivo da stopa inflacije naglo raste od 1985., a već prije 1990. zabilježen je eksponencijalni skok. Naime, inflacija je 1978. godine porasla na 8,8%, sljedeće godine na 12,1%, zatim 1980. na 14,2%, 1981. na 16,8% (Buvač, 1990). Anegdota iz 1979. godine kaže da je predsjednik Tito na sastanku sa saveznom vladom, saznajući da ova namjerava devalvirati dinar za 30% kako bi potaknuo izvoz, koji je drastično pao u odnosu na uvoz, bio ogorčen. "Lako je vama obezvrijediti. To se može i s pola mozga, a gdje vam je bila pamet da ste to uopće dopustili!?" (Buvač, 1990). Nakon Titove smrti stvari su brzo izmahnule kontroli.

Prosječna stopa inflacije u Jugoslaviji od 1965. do 1980. iznosila je 15,3% godišnje, a od 1980. do 1987. čak 57,2% (Anušić i Švaljek, 1995). Nakon 1986. godine inflacija je potpuno izmakla kontroli i prelazila 100% godišnje, a do 1990. godine 1000% godišnje, tj. kasnih 1980-ih, cijene su svake godine prvo udvostručene, a na kraju i udeseterostručene (Anušić i Švaljek, 1995).

Jugoslavija je veći dio svog postojanja imala višu prosječnu godišnju stopu inflacije i od razvijenih i od zemalja u razvoju. Prosječna stopa inflacije od 1960. do 1965. godine iznosila je 13,3%, dok je u razvijenim zemljama prosječno iznosila 3,41%, a u zemljama u razvoju 8,01% (Buvač, 1990).

Kako navode Anušić i Švaljek (1995), Jugoslavija je navedena kao jedna od osamnaest prezaduženih zemalja koje imaju velikih problema sa servisiranjem (otplatom) duga, uz Argentinu, Boliviju, Brazil, Čile, Venezuelu, Nigeriju, Jamajku, Meksiko i druge.

Jugoslavija je u svijetu bila poznata po visokoj inflaciji, pa New York Times iz 1970. piše o šestomjesečnom zamrzavanju cijena u Jugoslaviji i ograničenju potrošačkog kreditiranja. "Istodobno, zemlja pokušava podnijeti težak teret izdataka za obranu, sveobuhvatnog i skupog programa socijalne skrbi i ambicioznih kapitalnih ulaganja, posebice u nerazvijenim područjima Jugoslavije. Ti i drugi troškovi daleko su premašili stvarne proizvodne kapacitete nacije. To znači da je država u velikoj mjeri prestala djelovati u skladu sa svojim zahtjevima..." Pritom je Jugoslavija pretrpjela nagli rast cijena, veliki proračunski deficit i značajnu negativnu platnu bilancu", zaključuje se u New York Times-u, predviđajući da to neće biti dovoljno za zaustavljanje inflacije (Buvač, 1990). I nije bilo.

Jugoslavenski dinar je od početka bio loša valuta (Buvač, 1990). Najprije je 1950. godine uspostavljen tečaj od 50 dinara za 1 dolar, a 1955. godine uspostavljen je novi tečaj od 300 dinara za 1 dolar, ali samo za neke transakcije (Anušić i Švaljek, 1995). Ovisno o transakciji

razlikovao se i tečaj, a u jednom je trenutku bilo i do 200 različitih tečajeva. Godine 1961. takav je sustav ukinut i uveden je jedan tečaj, 650 dinara za 1 dolar. 1966. je viđen prvi od nekoliko denominacija, što je označilo promjenu broja nula na novčanici.

Sve do 1985. godine, zahvaljujući stalnim promjenama, nitko nije znao koliko koštaju takozvani "stari dinari", a koliko "novi dinari", a onda su uvedene novčanice od 5000 dinara. Godine 1987., zbog izrazito visoke inflacije, pojavila se novčanica od 20.000 dinara, 1988. od 50.000 dinara, a 1989. novčanica od 100.000, 500.000, milijun i 2 milijuna dinara (Buvač, 1990). Propast dinara kao valute uslijedila je nakon raspada Jugoslavije, a dinar, objektivno gledajući, nikada nije bio stabilna valuta.

I Hrvatska je u prvim godinama nakon osamostaljenja imala velikih problema s inflacijom, ali to nije bilo čudno. Hrvatski dinar nije bio puno stabilniji od jugoslavenskog dinara, no uvođenjem kune 30. svibnja 1994. situacija se uvelike promijenila te je kuna od dana uvođenja vrlo stabilna valuta.

Prema podacima Državnog zavoda za statistiku, ukupna inflacija kune od lipnja 1994. do lipnja 2020. iznosila je 85,3%, odnosno godišnji prosjek od 3,28% (DZS, 2021). Jugoslavenski dinar ni u jednom razdoblju svog postojanja nije imao tako nisku inflaciju, a 1986. godine njegova je godišnja inflacija bila jednaka ukupnoj inflaciji kune u 26 godina. Nakon 1986. dinarska je inflacija višestruko veća od ukupne kunske od 1994. godine (DZS, 2021).

Iako godišnja inflacija od 4,8% u studenome 2021. godine (DZS, 2021) nije bila pozitivan signal, daleko je naspram problema s jugoslavenskom inflacijom. Iako je Hrvatska naslijedila dosta problema iz Jugoslavije koje do danas nije riješila, srećom među njima nisu monetarna politika i nestabilnost cijena.

Analitičari uzroke stanja u prvim godinama poslije proglašenja neovisnosti Hrvatske pronalaze i u ratnim zbivanjima, a koja su bez ikakve sumnje pridonijele gubitku do tada uspostavljenih ekonomskih odnosa i tržišta. U to doba došlo je do velikih inflatornih promjena i pojave hiperinflacije (Matutinović i Latković, 1998).

U nastavku je opisan tijek događaja povezan s razvojem inflacije u dva razdoblja: od 1991. do 1993. godine i od 1993. do 1995. godine.

4.2. Razdoblje od 1991. do 1993. godine

Ovom razdoblju prethodila je kriza aktualna još 1970.-ih godina. Naime, podaci govore kako je inflacija 1980. godine iznosila 36,4%, 1981. godine 29,9%, 1984. godine 47,6%, 1985. godine 68%, dok je 1989. godine iznosila čak 2181,9% (DZS, 2022). Iz navedenih podataka može se uočiti kako se bivša Jugoslavija našla u stanju hiperinflacije. 1990. dolazi do smirivanja gospodarske slike u bivšoj Jugoslaviji te je tečaj tadašnjeg jugoslavenskog dinara bio fiksiran u odnosu na njemačku marku, no ovo stanje potrajalo je samo privremeno (Matutinović i Latković, 1998).

U prosincu 1990. dogodila se prva velika prekretnica na gospodarskom planu bivše Jugoslavije – monetarni upad Srbije u bankarski sustav SFRJ-a (Matutinović i Latković, 1998). Kao posljedica, u siječnju 1991. dolazi do prve devalvacije od 28,57%, a potom u travnju iste godine dogodila se nova devalvacija od čak 44,44%, a čime je dan zamah inflaciji u Hrvatskoj. 1992. dolazi do smanjenja vrijednosti hrvatskog dinara od čak 400%, a čime je dan novi zamah inflaciji u Hrvatskoj te je ona poprimila razmjere hiperinflacije. Potom, stope inflacije se ustaljuju na 40%, a ovakvo je stanje potrajalo sve do kraja 1993. godine (Matutinović i Latković, 1998).

Godina 1993. je bila godina u kojoj su se rješavali problemi hrvatskog gospodarstva uzrokovanog ratom i tranzicijskom krizom, a otežano iznalaženje takvih rješenja kulminiralo je visokom inflacijom koja je dodatno pogoršala ukupne ekonomske performanse, a posebno u financijskoj i monetarnoj sferi. Industrijska proizvodnja, koja je zbog sektorske asimetrije rata i depresije povećala svoj udio u strukturi društvenog proizvoda s predratnih 33,2% na 41,9% u 1992., smanjila se tijekom 1993. za 5,9%, spustivši se tako na razinu od 42,5% nižu nego u 1990., odnosno za 50,1% niže od najviše ostvarene razine 1987. godine (Rohatinski, 1993).

Proizvodnja je smanjena za 11,9%, gdje je u prosjeku bila niža za 55,1% nego prije rata s varijacijom od grane u rasponu od -40,1% (Rohatinski, 1993). U odnosu na 1990. godinu bila je manja za 53,4% s negativnim implikacijama na financijsku situaciju unutar reproduktivnog lanca zemlje. U tada devastiranoj zemlji, ukupna ulaganja su 1992. godine dosegla vrijednost od 80% amortizirane imovine države, čemu je prethodio uzrok pada izvoza za 45,6% (Rohatinski, 1993).

Pad gospodarske aktivnosti pratilo je i tijekom 1993. godine smanjenje ukupne zaposlenosti od 4,1%, uz tendenciju porasta broja zaposlenih u privatnom sektoru (22,1%) i pad u društvenom

sektoru (-6,3%) (Rohatinski, 1993). Sve to, zajedno s drugim čimbenicima, uzrokovalo je nisku konkurentnost gospodarstva, kako u izvozu, tako i u domaćem tržištu, vršeći na taj način stalni pritisak na tečajnu politiku Hrvatske (Rohatinski, 1993).

Analizirajući moguće uzroke inflacije u ovom razdoblju hrvatske povijesti, autori (Halebi i Husaković, 2008) su se usuglasili kako su glavni „krivci“ ove pojave mehanizam indeksiranja cijena u privredi i štednja kućanstava u njemačkim markama te inflacijsko oporezivanje kao način na koji je izvršena akumulacija deviznih rezervi države.

Prvi navedeni razlog, indeksiranje cijena prema tečaju njemačke marke, pa čak i plaćanje u ovoj stranoj valuti, pridonijelo je generiranju inflacije (Halebi i Husaković, 2008). Nadalje, građani su, želeći zadržati realnu vrijednost svog novca, pribjegavali zamjeni domaće i štednji u stranim valutama, a čime se dodatno produbila inflacija. Osim toga, ovakvim postupcima izgubila se izravna uzročno posljedična veza između inflacije i njenih uzroka te je kasnije bilo teško odrediti vezu između inflacije i deprecijacije (Halebi i Husaković, 2008).

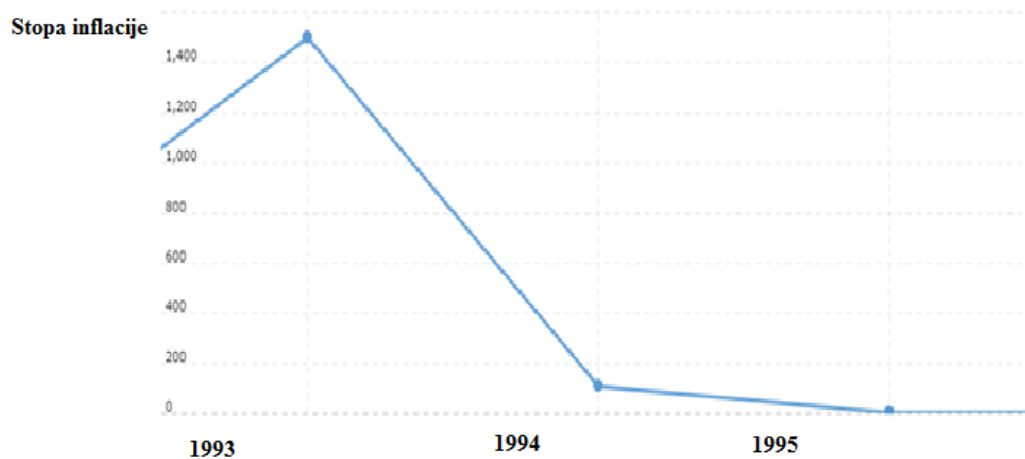
Kao drugi glavni uzrok isti autori navode inflacijsko oporezivanje sa svrhom akumuliranja deviznih rezervi, a koje je Hrvatska izgubila raspadom SFRJ-a. Vlada je deprecirala hrvatski dinar s ciljem očuvanja realnog tečaja te je provela pet snažnih devalvacija. Posljedično su se smanjile plaće, došlo je do povlačenja privatnih deviznih rezervi i pretvorbi u domaću valutu, a potom se devizna štednja kućanstava prelijevala u međunarodne devizne rezerve HNB-a. Na taj su način građani osigurali deviznu osnovu, a na kojoj je kasnije izrađen stabilizacijski sustav. Anušić, Rohatinski i Šonje (1995) smatraju kako je programirana deprecijacija koju je vlast tih godina provodila dovoljan, ako ne i glavni uzrok hiperinflacije u Republici Hrvatskoj.

4.3. Stabilizacijska politika Hrvatske – od 1993. do 1995.

Stabilizacijske su mjere uvedene u izrazito rizičnom periodu za njihovu implementaciju. Naime, 1993. godine četvrtina je hrvatskog teritorija bila okupirana, 8% stanovništva činile su izbjeglice, a rat je, osim u Hrvatskoj, bio aktualan i u susjednoj Bosni i Hercegovini (Rohatinski i Šonje, 1995.). U takvim okolnostima, Hrvatsko je gospodarstvo bilo znatno osiromašeno, a gospodarska je aktivnost stagnirala. Stabilizacijski program, osmišljen za potrebe oporavka teškog stanja hrvatskog gospodarstva, pred sebe je stavio za cilj stabilizirati i ojačati hrvatsko gospodarstvo, potaknuti tržišnu klimu u kojoj je smanjena uloga države u ključnim gospodarskim aktivnostima, zaštititi najugroženije društvene skupine te stvoriti uvjete za

stabilan razvitak i rast (Kobsa, 2008). Na Grafikonu 1 prikazana je inflacija u Hrvatskoj 1993. – 1995. godine.

Grafikon 1: Inflacija u Hrvatskoj 1993. – 1995. godine

Izvor: Macrotrends (2022). Croatia Inflation Rate 1986.-2022.

Dostupno na: <https://www.macrotrends.net/countries/HRV/croatia/inflation-rate-cpi>

U razdoblju od 1993. godine, kada je stopa inflacije u Hrvatskoj dosegla više od 1.000% te počela eksponencijalno rasti i preko 1.500%, hrvatske su vlasti započele promptnu implementaciju stabilizacijskog antiinflacijskog programa i primjenu mjera restriktivne monetarne politike (Kobsa, 2008). Isti autor navodi da se navedeno pokazalo uspješnim poduhvatom jer je stopa inflacije u 1994. godini počela naglo padati ispod 100% te se 1995. godine vratila na prihvatljivu razinu od 5% i ispod.

Kako bi se ostvariti postavljeni ciljevi, korišteni su (Kobsa, 2008):

- ✚ instrumenti monetarne politike: nominalni tečaj, primarni novac te reguliranje eskontne stope Hrvatske narodne banke
- ✚ instrumenti fiskalne politike: smanjenje opće stope poreza na promet, opća uvozna pristojba od 10%, ukinuće uvoznih olakšica
- ✚ politika plaća: usklađivanje dinamike rasta plaća s očekivanim rastom cijena i najavljenom dinamikom deprecijacije tečaja, primarnog novca i mjesečnom eskontnom stopom.

U Tablici 2 navedeni su instrumenti stabilizacijskog programa.

Tablica 2: Instrumenti stabilizacijskog programa 1993.

	Listopad	Studeni	Prosinac
Tečaj DEM/HRD	4,444	4,600	4,750
Stopa rasta primarnog novca	17%	3,5% aprosk.	3,3% aprosk.
Eskontna stopa Narodne banke Hrvatske	21% (7%)	<7%	<7%
Stopa promjene mase plaća	24,9%	4%	4%

Izvor: Anušić, Z., Rohatinski, Ž., Šonje, V., 1995.

Prva faza Stabilizacijske politike planirana je kratkoročno kako bi otklonila generatore inflacije. Dodatna uvedena mjera bila je uvođenje konvertibilnosti domaće valute za transakcije građana, a osim toga, domaće banke postale su dužnici Narodne banke Jugoslavije, na način da su građanima vraćale obveznice temeljem njihove ranije štednje. Na ovaj način vraćeno je povjerenje u bankovni sustav (Anušić, Rohatinski i Šonje, 1995).

1993. na snagu je stupio i Devizni zakon, kojim je reguliran ukupan promet deviznim tržištem, a omogućio je tržišno određenje hrvatskog dinara (Anušić, Rohatinski i Šonje, 1995). Apreciranjem tečaja domaće valute, došlo je do povećane potražnje za istom. Neki analitičari govore o precijenjenosti domaće valute u ovom razdoblju, no „detaljnijom analizom utvrđeno je kako to nije bio slučaj“ (Anušić, Rohatinski i Šonje, 1995:67).

Općenito je moguće zaključiti kako je stabilizacijski program bio veoma uspješan u smanjivanju stopa inflacije, a što je moguće vidjeti u Tablici 3.

Tablica 3: Stopa inflacije izražena u %

1993.	1994.	1995.
1.149,7	-3,0	3,7

Izvor: Hrvatska narodna banka (2022).

Dostupno na: <http://www.hnb.hr/statistika/hstatistika.htm>

Zaključno, primjenom ovih prvih mjera, došlo je do stabilizacije cijena, porasla je količina gotovog novca u opticaju, te je zabilježen rast plaća. Međutim, iako su ove mjere dovele do brzog i efikasnog smanjenja inflacije, daljnji razvojni program nije pokrenut (Družić, 2005.).

Lošem položaju gospodarstva u Hrvatskoj pridonio je loš proces pretvorbe i privatizacije. Privatizacija, kao takva, postala je sama sebi svrhom te je propušteno učiniti ključne korake kao što je modernizacija proizvodnje, obrazovanje radne snage i slično (Družić, 2005). Nadalje, još jedan faktor koji je pridonio produbljenju krize je dug prouzročen sanacijom banaka, a koje su nedugo potom zapale u ruke stranih ulagača (Družić, 2005). Primjenom restriktivne tečajne politike, došlo je do povećanja uvoza te uništenja velikog dijela prerađivačke industrije, a što je rezultiralo i povećanjem stopa nezaposlenosti.

Može se reći kako je produbljenje krize u Republici Hrvatskoj bilo praćeno većim brojem faktora, a od kojih su neki, osim prethodno navedenih, loša struktura gospodarstva te restriktivna monetarna politika.

Ciljevi druge faze stabilizacijske politike Hrvatske bili su ubrzana privatizacija i demonopolizacija, uravnoteženje državnog proračuna te početak procesa sanacija banaka (Anušić, Rohatinski i Šonje, 1995).

U trećoj je fazi planirano uspostavljanje vanjske konvertibilnosti domaće valute, obaranje stope inflacije na razinu nižu od 10% godišnje te uravnotežena monetarna i fiskalna politika kao i platna bilanca zemlje (Anušić, Rohatinski i Šonje, 1995).

Premda dolazi do pada izvoza sirovina i materijalnih dobara, a otvara se tržišna konkurentnost uvoznim proizvodima, u ovom periodu, kako isti autori ističu, dolazi do pozitivnog trenda u gospodarstvu Republike Hrvatske, s povećanjem izvoza usluga. Ovaj trend kompenzirao je čak 75% deficita koji su proizašli iz pada izvoza. Općenito dolazi do trenda povećanja plaća, kao i potražnje dobara i turističkih usluga, a sve zajedno rezultira povećanjem gospodarske aktivnosti u Republici Hrvatskoj. Ukupna efektivna potražnja na domaćem tržištu porasla je za 65,1% od kraja prve faze stabilizacijskog programa, do kraja 1994. godine (Anušić, Rohatinski, Šonje, 1995).

Premda je obuzdavanje hiperinflacije u Hrvatskoj dovelo do pozitivnih trendova, gospodarska je situacija u Hrvatskoj i dalje bila teška, a kako bi se pozitivan trend nastavio, bila je nužna cjelokupna rekonstrukcija ekonomije u Republici Hrvatskoj. U jesen 1994. godine dogovoren je stand-by aranžman s Međunarodnim monetarnim fondom (MMF), ciljem poticanja i

osiguravanja sredstava potrebnih za rekonstrukciju cjelokupnog gospodarstva (Anušić, Rohatinski, Šonje 1995).

Nadalje, 1995. odlučeno je provesti rast ukupnih likvidnih sredstava, odrediti plafone rasta neto domaće aktive bankarskog sustava, postaviti ograničenja na rast bankarskih kredita poduzećima u financijskim teškoćama, izvršiti sanaciju i privatizaciju banaka, odrediti plafon kumulativnog deficita konsolidiranog državnog proračuna te plafone kumulativnog povećanja neto kredita bankarskog sustava tom proračunu, provoditi kontrolu plaća (sprečavanje povećanja udjela mase bruto plaća u BDP - u). Također, nastavljen je i proces privatizacije cjelokupnog gospodarstva, s iznimkom kompanija koje se bave naftom, električnom energijom i telekomunikacijama (Anušić, Rohatinski, Šonje, 1995).

5. ZAKLJUČAK

U ovom su radu opisani temeljni pojmovi povezani s inflacijom, kao i analizirana situacija u kojoj se RH našla u razdoblju nakon raspada bivše Jugoslavije, te potom u razdoblju od 1991. do 1995. godine. Dat je tako kratak osvrt na osnovne pojavne oblike inflacije s obzirom na različite kategorizacije dostupne u literaturi. Isto tako, objašnjen je pojam stabilizacije i stabilizacijskih programa te je time pružena teorijska osnova nužna za razumijevanje empirijskog dijela rada.

Hiperinflacija je stanje u gospodarstvu u kojem valuta koja služi kao službeno sredstvo plaćanja naglo gubi vrijednost, a cijene skaču na iznimno visoke razine u kratkom roku. Ekstremna inflacija dovodi do situacije u kojoj štediške izbjegavaju štednju u valuti kojoj vrijednost pada, a trgovci traže alternativne načine plaćanja kako bi osigurali profitabilnost poslovanja.

Inflacija ljudima nameće potrebu da posežu za drugim novčanim ekvivalentima kao što su strane valute ili zlatni novac, a to stvara začarani krug koji dodatno smanjuje vrijednost domaće valute i na kraju dovodi do hiperinflacije u kojoj je domaća valuta praktički bezvrijedna. Zato bi glavni cilj svake središnje banke trebao biti kontrola inflacije, no kroz povijest se pokazalo da to nije uvijek lako učiniti.

Svaka hiperinflacija koja se dogodila u povijesti je jedinstvena i ima svoje specifične uzroke, no moguće je istaknuti neke zajedničke čimbenike koji često prethode ovoj negativnoj ekonomskoj pojavi. Hiperinflacija se često javlja zbog velikih društvenih nemira u zemlji kao što su ratovi, revolucije, masovni prosvjedi i sl. Nestabilna socijalna situacija tjera strane

investitore iz zemlje, otežava zaduživanje države na stranim tržištima kapitala i smanjuje porezne prihode.

Jugoslavija se 1980-ih ekonomski raspadala, a najbolji pokazatelj tog raspada bila je inflacija, koja je prvo bila visoko galopirajuća (između 40-50%), a potom je prešla u hiperinflaciju (iznad 50% godišnje). Godišnja inflacija u Jugoslaviji već je 1981. godine prelazila 40%, a kada inflacija dosegne ovu razinu, onda se samo ubrzava. Kada inflacija pređe u fazu hiperinflacije, nemoguće ju je kontrolirati, već je nužan antiinflacijski program. Hrvatska se uspješno uspjela oporaviti od jugoslavenske hiperinflacije. Međutim, razdoblje od osamostaljenja do oporavka bilo je vrlo kompleksno i izazovno za hrvatsku vlast koja je morala promptnim restriktivnim mjerama monetarne politike i stabilizacijskim programom regulirati stopu inflacije, u čemu je na kraju i uspjela.

U empirijskom dijelu rada dat je kratki osvrt na stanje inflacije u Hrvatskoj u razdoblju 1990. – 1995. godine. U analiziranom razdoblju je stavljen naglasak na tada aktualnu hiperinflaciju, kao i na stabilizacijske mjere koje su poduzete kako bi se navedene posljedice svele na minimum. Kroz empirijski dio rada pružen je kratak uvid u neke od glavnih uzroka takvog stanja hrvatskog gospodarstva, kao i pregled perioda koji je prethodio takvom, nezavidnom položaju hrvatske ekonomije tog razdoblja.

Od tri faze stabilizacijskog programa Hrvatske, samo je prva odrađena u potpunosti. Hrvatska je Vlada uspjela stabilizirati hiperinflaciju učinkovitim stabilizacijskim antiinflacijskim programom te je iza 1995. godine stopa inflacije u Hrvatskoj dovedena na prihvatljivu razinu ispod 5%.

LITERATURA

1. Anušić, Z., Rohatinski, Ž., Šonje, V. (1995). *Put u nisku inflaciju: Hrvatska 1993 – 1994*. Vlada RH.
2. Anušić, Z., Švaljek, S. (1995). Olivera-Tanzi effect: theory and its reflection in the Croatian stabilization program, *Privredna kretanja i ekonomska politika*, 5 (44), str. 43-70
3. Babić, M. (2001). *Makroekonomija*. 12. izdanje. Zagreb: Mate.
4. Benić, Đ. (2016). *Makroekonomija*. Zagreb: Školska knjiga.
5. Blanchard, O. (2005). *Makroekonomija*. Zagreb: Mate.
6. Borozan, Đ. (2019). *Makroekonomija*. Ekonomski fakultet u Osijeku: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
7. Buvač, D. (1990). 1990: The collapse of hyperinflation or Yugoslavia, Ljubljana; Zagreb: Cankarjeva založba
8. Citati.hr (2022). Inflacija. Dostupno na: <https://citati.hr/citat-2612> (Pristupljeno 9.9.2022.)
9. Dragičević, A. (1983). *Leksikon političke ekonomije*. 2. izmijenjeno i dopunjeno izdanje. Zagreb: Informator.
10. Družić, I. (2004). *Resources and markets of the Croatian economy*, Politička kultura: Zagreb.
11. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2009). Statistički ljetopis 2009., Zagreb.
12. DZS (2021). Kalkulator inflacije. Dostupno na: <https://web.dzs.hr/calcinfl.htm> (Pristupljeno 10.09.2022.)
13. Europska središnja banka (2015). Što je inflacija? Dostupno na: <https://www.ecb.europa.eu/ecb/educational/hicp/html/index.hr.html> (Pristupljeno 20.6.2022.)
14. Europska središnja banka (2022). Mjerenje inflacije i preispitivanje strategije. Dostupno na: <https://www.ecb.europa.eu/home/search/review/html/inflation-measurement.hr.html> (Pristupljeno 20.6.2022.)
15. Ferdelji, V., Lovrinović, I. (2010). Čvrsti tečaj kune srušit će se sam od sebe. Dostupno na: <http://danas.net.hr/novac/page/2010/06/18/0306006.html?pos=n1>, (Pristupljeno 11.09.2022.)

16. Fernando, J. (2022). What Is Inflation?, Dostupno na:
<https://www.investopedia.com/terms/i/inflation.asp>, (Pristupljeno 10.09.2022.)
17. Halebi, J. i Husaković, D. (2008). Inflacija u Hrvatskoj i Bosni. *Ekonomija*, 15(2), str. 519-520
18. Hayes, A. (2021). Stabilization Policy. Dostupno na:
<https://www.investopedia.com/terms/s/stabilization-policy.asp> (Pristupljeno 10.09.2022.)
19. HNB (2021). Što je inflacija? Dostupno na: <https://www.hnb.hr/-/sto-je-inflacija> (Pristupljeno 16.6.2022.)
20. HNB (2022). Stopa inflacije iskazana u postocima. Dostupno na:
<http://www.hnb.hr/statistika/hstatistika.htm> (Pristupljeno 13.8.2022.)
21. Hrvatska enciklopedija (2021). Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.
Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=31329> (Pristupljeno 11. 9. 2022.)
22. Hrvatska enciklopedija (2021). Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.
Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=9758> (Pristupljeno 10.9.2022.)
23. Hrvatska narodna banka (2020). Zašto je važna stabilnost cijena? Dostupno na:
<https://www.hnb.hr/-/zasto-je-vazna-stabilnost-cijena-> (Pristupljeno 20.6.2022.)
24. Kobsa, O. (2008). Stabilizacijska politika Hrvatske 1990. – 2005. *Pravnik*, 42(86), str. 73-88
25. Lovrinović, I., Ivanov, M. (2009). *Monetarna politika*. Zagreb: RRIF plus.
26. Macrotrends (2022). Croatia Inflation Rate 1986-2022. Dostupno na:
<https://www.macrotrends.net/countries/HRV/croatia/inflation-rate-cpi> (Pristupljeno 10.09.2022.)
27. Mandić, M. (2022). Dokle će cijene divljati: što uzrokuje inflaciju? Dostupno na:
<https://streberaj.hr/blog/dokle-ce-cijene-divljati-sto-uzrokuje-inflaciju> (Pristupljeno 25.6.2022.)
28. Matutinović, I. i Latković, M. (1998). Povratna veza inflacije i deprecijacije na primjeru Hrvatske 1990-1993. *Ekonomski pregled*, 50(1-2), str. 116-143
29. Perišin, I. (1965). *Inflacija: zbirka članaka i studija stranih i domaćih autora*. Zagreb: Informator.
30. Ristić, M. (2012). Troškovi inflacije. Dostupno na: <https://beleske.com/troskovi-inflacije/> (Pristupljeno 24.6.2022.)

31. Rohatinski, Ž. (1993). Croatia in 1993 – between perinflation and stabilization, *Croatian Economic Survey*, 1 (1), str. 3–20
32. Samuelson, P. A., Nordhaus, W. D. (2011). *Ekonomija*, 19. izdanje. Zagreb: Mate.
33. Statistika europodručja (2022). Uvid u statistiku: Inflacija. Dostupno na: <https://www.euro-area-statistics.org/digital-publication/statistics-insights-inflation/index.html?lang=hr> (Pristupljeno 16.6.2022.)
34. Syed, H. (2019). Anti – inflation policy. Dostupno na: <http://pu.edu.pk/images/journal/pesr/PDF-FILES/4%20HUSAIN%20Anti-Inflation%20Policy.pdf> (Pristupljeno 10.09.2022.)
35. Szybisch, M. (2008): Finite-time singularity in the evolution of hyperinflation episodes. Dostupno na: https://www.researchgate.net/figure/Growth-rate-of-the-monthly-price-index-during-the-hyperinflation-of-Yugoslavia-marked_fig5_46462362 (Pristupljeno 10.09.2022.)

Popis slika

Slika 1: Matrica troškova inflacije	12
Slika 2: Stopa rasta mjesečnog indeksa cijena tijekom hiperinflacije Jugoslavije.....	22

Popis tablica

Tablica 1: Primjer izračuna inflacije	7
Tablica 2: Instrumenti stabilizacijskog programa.....	28
Tablica 3: Stopa inflacije izražena u %.....	28

Popis grafikona

Grafikon 1: Inflacija u Hrvatskoj 1993. - 1995. godine.....	27
---	----